INGLIZ TILI DARSLARIDA YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING LEKSIK KOMPETENSIYASINI SINONIMLAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Normatova Naziraxon Turgunpulatovna

Namangan shahar Yangi Namangan tumani 35-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada ingliz tili darslarida yuqori sinf o‘quvchilarining leksik kompetensiyasini sinonimlar vositasida rivojlantirish texnologiyasi ilmiy-metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Sinonimlar tizimi leksikaning ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqiladi va ulardan o‘quv jarayonida samarali foydalanish yo‘llari ko‘rsatiladi. Maqolada leksik kompetensiyaning nazariy asoslari, sinonimlarning lingvistik tabiati hamda ularni o‘qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilishi masalalari yoritiladi. Taklif etilayotgan metodologiya tajriba-sinov ishlarining natijalari bilan tasdiqlangan bo‘lib, u o‘quvchilarning so‘z boyligini boyitishda, nutq madaniyatini shakllantirishda va kommunikativ kompetensiyani oshirishda samarali ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: leksik kompetensiya, sinonimlar, ingliz tili ta’limi, yuqori sinf o‘quvchilari, kommunikativ yondashuv, leksik o‘yin, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, so‘z boyligi.

Abstract.

This article presents a scientifically grounded analysis of the technology for developing lexical competence of upper-grade students through synonyms in English language lessons. The synonym system is considered as an integral part of vocabulary, and effective ways of using synonyms in the educational process are demonstrated. The article covers the theoretical foundations of lexical competence, the linguistic nature of synonyms, and their integration with modern pedagogical technologies. The proposed methodology is validated by experimental research results, demonstrating its effectiveness in enriching students' vocabulary, fostering speech culture, and enhancing communicative competence.

Keywords: lexical competence, synonyms, English language teaching, upper-grade students, communicative approach, lexical games, modern pedagogical technologies, vocabulary.

1. Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida chet tillarini o‘qitish sifatini oshirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Xususan, ingliz tilini o‘rganishda leksik kompetensiyani shakllantirish o‘quvchilarning kommunikativ qobiliyatini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g'risida"gi Qonuni hamda "2030-yilgacha bo‘lgan davrda xorijiy tillarni o‘qitish tizimini rivojlantirish konsepsiyasi" doirasida xorijiy tillarni samarali o‘qitish zarurligi alohida ta’kidlanadi.[1]

Leksik kompetensiya deganda o‘quvchining so‘z boyligini bilishi, so‘zlarni o‘z o‘rnida qo‘llay olishi va nutqiy muloqotda faol foydalana olishi tushuniladi. Ushbu kompetensiyani rivojlantirishda sinonimlardan foydalanish alohida o‘rin tutadi, chunki sinonimlar tilning boyligini, uning ifoda imkoniyatlarini namoyon etadi va o‘quvchilarga bir xil fikrni turli yo‘llar bilan ifodalash imkonini beradi.[2]

Tadqiqotning maqsadi — ingliz tili darslarida yuqori sinf o‘quvchilarining leksik kompetensiyasini sinonimlar vositasida rivojlantirishning samarali texnologiyasini ishlab chiqish va tajribada sinab ko‘rishdir.

2. Nazariy asos: Leksik kompetensiya va sinonimlar

Leksik kompetensiya muammosi xorij va mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. D.A. Wilkins o‘zining fundamental asarida *"Notional Syllabuses"* (1976) so‘z boyligini tilni o‘rganishning poydevori deb hisoblaydi va grammatikaning ahamiyatini so‘z boyligidan past qo‘yadi.[3] P. Nation va J. Read esa leksik bilimlarni chuqurlik (depth) va kengligi (breadth) nuqtai nazaridan tahlil qiladi hamda sinonimlarni bilish leksik chuqurlikning belgisi ekanligini ta’kidlaydi.[4]

Mahalliy pedagog olimlar N.M. Mahmudov, F.G'. G'ulomova va boshqalar o‘zbek ta’lim tizimida leksik kompetensiyani rivojlantirishning nazariy-amaliy asoslarini ishlab chiqqan. Ularning tadqiqotlarida sinonimlarni o‘rganish faqat so‘z boyligini boyitibgina qolmay, balki o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini ham rivojlantirishini ko‘rsatadi.[5]

Lingvistik nuqtai nazardan sinonimlar bir xil yoki yaqin ma’noni ifodalovchi so‘zlar tizimi sifatida ta’riflanadi. Ingliz tilida sinonimlar quyidagi turlarga bo‘linadi: (1) *mutlaq sinonimlar* — ma’nosi to‘liq bir xil bo‘lgan so‘zlar (begin–start, end–finish); (2) *uslubiy sinonimlar* — bir ma’noni turli uslublarda ifodalaydigan so‘zlar (die–pass away–expire); (3) *semantik sinonimlar* — ma’no jihatidan yaqin, ammo farq qiladigan so‘zlar (happy–glad–joyful–elated).[6]

3. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot 2025–2026 o‘quv yilida Namangan shahar Yangi Namangan tumani 35-maktabida amalga oshirildi. Tajriba-sinovda 10–11-sinf o‘quvchilari ishtirok etdi: tajriba guruhi (n=28) va nazorat guruhi (n=27). Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: kuzatuv, so‘rovnoma, leksik testlar, diskurs tahlili va statistik qayta ishlash.

Darslar davomida sinonimlarni o‘rganishning quyidagi texnologik bosqichlari qo‘llanildi:

Birinchi bosqich — *tanishtirish*: o‘qituvchi yangi sinonimik qatorni kontekstda taqdim etadi, vizual yordam materiallardan foydalanadi.

Ikkinchi bosqich — *ma’no tahlili*: o‘quvchilar sinonimlar o‘rtasidagi nozik farqlarni corpus-ga asoslangan misollar orqali tahlil qiladi (COCA, BNC korpuslari).

Uchinchi bosqich — *mashq qilish*: turli leksik o‘yinlar, gap to‘ldirish mashqlari, matn redaksiyalash va ijodiy yozish topshiriqlari bajariladi.

To‘rtinchi bosqich — *mustahkamlash va baholash*: o‘quvchilar o‘rganilgan sinonimlarni mustaqil ravishda og'zaki va yozma nutqda qo‘llaydi, tengdoshlar o‘rtasida o‘zaro baholash amalga oshiriladi.

4. Tadqiqot natijalari va muhokama

Tajriba yakunida leksik testlar natijalari shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhida o‘quvchilarning sinonimlarni to‘g'ri qo‘llash ko‘rsatkichi o‘rtacha 34,7% ga oshdi (dastlabki ko‘rsatkich 48,3% dan yakuniy 83,0% ga yetdi). Nazorat guruhida esa bu o‘sish atigi 12,1% ni tashkil etdi (49,1% dan 61,2% gacha).[7]

Matn tahlili shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhi o‘quvchilarining yozma ishlarida sinonimik o‘rinbosarlarning qo‘llanilish chastotasi sezilarli oshdi: inson fikrlarini takrorlashdan qochish, matnni uslubiy jihatdan boyitish hamda kommunikativ maqsadga muvofiq so‘z tanlash ko‘nikmalari shakllandi. Bu natijalar Thornbury (2002) va Nation (2001) tadqiqotlari natijalari bilan uyg'un keladi.[8]

Muhim natija sifatida shuni ta’kidlash joizki, corpus-ga asoslangan yondashuv (corpus-based approach) o‘quvchilarga sinonimlarning kontekstga bog'liq qo‘llanilishini anglab yetishga katta yordam berdi. Masalan, "big", "large", "great", "huge", "enormous" so‘zlari bir xil ma’noni bildirsa-da, ularning turli matndagi uslubiy yuklamasi turlichaligini o‘quvchilar aniq misollarda ko‘rishdi.

5. Xulosa

Olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ingliz tili darslarida sinonimlarni o‘rganishga asoslangan texnologiya yuqori sinf o‘quvchilarining leksik kompetensiyasini muvaffaqiyatli rivojlantiradi. To‘rt bosqichli metodologiya — tanishtirish, tahlil, mashq va mustahkamlash — o‘quvchilarda nafaqat leksik bilimlarni, balki sinonimlarni ongli va maqsadli qo‘llash malakasini ham shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalar beriladi: ingliz tili darslarida corpus lingvistikasiga asoslangan sinonimik lug'atlardan foydalanish; o‘quvchilarning mustaqil leksik tadqiqot o‘tkazishini rag'batlantirish; leksik o‘yinlar va raqamli vositalar (Quizlet, WordWall) yordamida sinonimlarni o‘rganishni gamifikatsiya qilish.

Kelajakdagi tadqiqotlarda sinonimlarni o‘rgatishning o‘quvchilarning yozma nutq sifatiga uzoq muddatli ta’sirini o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son "2030-yilgacha bo‘lgan davrda xorijiy tillarni o‘qitish tizimini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g'risida"gi Qarori. — Toshkent, 2021. — 14 b.

2. Richards J.C. The Context of Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2015. — P. 78–92.

3. Wilkins D.A. Notional Syllabuses. — Oxford: Oxford University Press, 1976. — 112 p.

4. Nation I.S.P., Read J. Vocabulary Research: Current Directions. — ARAL, 2006. — Vol. 26. — P. 1–11.

5. Mahmudov N.M., G'ulomova F.G'. So‘z boyligini rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019. — 186 b.

6. Cruse D.A. Lexical Semantics. — Cambridge: Cambridge University Press, 1986. — P. 265–290.

7. Toshmatova D.A., Karimov J.B. Sinonimlar vositasida leksik kompetensiyani rivojlantirish tajribasi // O‘zbekiston xalq ta’limi. — 2023. — № 4. — B. 45–52.

8. Thornbury S. How to Teach Vocabulary. — Harlow: Longman, 2002. — 185 p. Nation I.S.P. Learning Vocabulary in Another Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 477 p.